

Státní archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech sv. 2. Zpracoval kolektiv pracovníků za vedení Jiřího Tywoniaka. Archivní správa ministerstva vnitra, Praha 1960. 474 str., 12 str. obr. příloh, 3 mapy.

Druhý svazek Průvodce po státním archivu v Praze rozmnoužuje řadu publikací tohoto druhu, věnovaných popisu zemědělsko-lesnických fondů. Seznamuje obyčklou formou s ob-sáhovou archivní látkou 11 archivů rodinných (Hanavský, Chotkovský, Šternberský, Vrtbov-ský) a ústředních správ a 171 fondy velkostatků, lesních správ atp. Zpracování Průvodce je vyvážené, instruktivní a přehledné. Stínem je neujasněná koncepce a poslání úvodní ka-pitoly o vývoji zemědělské držby a výroby v Pražském kraji. Z doprovodného aparátu a příloh je třeba zvláště vyzvednout 3 přiložené mapy, podávající přehled velkostatků v nynějším Pražském kraji k l. 1654, 1848 a 1932.

M. F.

Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech sv. 3. Pobočka v Olomouci. Zpracovali J. Bistrický, F. Drkal, M. Kouřil. Archivní správa ministerstva vnitra v Praze 1961. 185 str., 12 str. obr. příloh, 3 mapy.

Průvodce po archivních fondech olomoucké pobočky státního archivu v Opavě podává veřejnosti prvý soustavný přehled o významném církevním archivním materiálu. Z jedno-tlivých fondů upoutá na sebe zvláštní historikovu pozornost především arcibiskupská konsistoř (1452—1949), základní to fond k poznání církevního života na Moravě a ve Slezsku. Dále je to historické veřejnosti dobře známý kapitulní archiv, kde nad průměr jako zvláště cenné vynikají: soubor listin (přes 2700 listin z let 1131—1932), stará kapitulní knihovna (274 sv. prvotisků, 302 sv. paleotypů a 2526 starých tisků) a soubor více jak 630 rukopisů (pol. 11. stol.—1902), jejichž stručný popis s připojeným rejstříkem zabírá podstatnou část pub-likace (str. 101—177). Zvláštní zrninky zaslouží též písemnosti olomoucké university z let 1640—1950. Kromě obvyklých rejstříků a obrazových příloh jsou připojeny 3 mapy správ-ního rozdělení olomoucké diecéze, resp. arcidiecéze, zachycující stav k l. 1677, 1782 a 1870.

M. F.

Städtische Volksbewegungen im 14. Jahrhundert. Referat und Diskussion zum Thema Probleme städtischer Volksbewegungen im 14. Jahrhundert. Redaktionsleitung Erika Engel-mann. Akademie-Verlag Berlin, 1960, str. 194.

Medievalistická sekce Německé historické společnosti (NDR) pořádala ve dnech 21.—23. ledna 1961 ve Wernigorode konferenci, na jejímž programu byla diskuse o městských lidových hnutích ve 14. století a o raně měšťanské revoluci v Německu ve století 16. Recenzovaný sborník obsahuje referát a diskusní příspěvky přednesené na této konferenci k prvnímu tématu. E. Werner se zabývá povstáním Ciompi ve Florencii roku 1378, E. Engelmannová pařížskými událostmi z let 1356—1358, T. Büttnerová vztahem jednotlivých vrstev a skupin londýnského obyvatelstva k velkému povstání z roku 1381, F. Kavka lidovými hnutími v českých a moravských městech, K. Fritze problematikou vnitřních bojů v některých hanzovních městech a K. Czok vnitřními boji a protikurálními opozicí ve městech německých. E. Voigt a B. Töpfer zaujímají stanovisko k některým problémům tzv. krize feudalismu ve 14. století, B. Töpfer ve studii o povstání Dolcina v severní Itálii řeší problém vlivu kacířských ideologií na lidová hnutí; k oběma těmto otázkám se vyslovuje také F. Graus ve svých poznámkách k diskusi. Studie R. Latouche o vzniku keltské provincie během raného středověku vůbec s otázkami projednávány na konferenci nesouvisí.

Již z letného náčrtu studii uveřejněných ve sborníku vyplývá, že pozornost účastníků konference se neomezovala jen na problémy lidových hnutí ve 14. století, ale že se do středu zájmu účastníků dostaly i některé otázky další. Především k otázce tzv. krize feudalismu ve 14. století se vyslovovali vedle autorů speciálních příspěvků věnovaných této otázce také ostatní účastníci. Není divu: vždyť jde o problematiku, která dnes náleží k otázkám nejdisku-tovanějším a nejspornějším. Sporná je dokonce i podstata problému; nechybějí totiž ani hlasy, které existenci krize feudalismu ve 14. století vůbec popírají. Protože jde (mezi jiným) také o spor terminologický, bylo přínosem vystoupení F. Grause, který vysvětloval, že termín „krize feudalismu ve 14. století“ je nutno pojímat za zatím nejvýstižnější (i když ne zcela dokonale) označení procesů, k nimž došlo ve 14. století.

Vlastní diskuse o krizi přinesla nepochybně některá cenná zkoumání; připomínám alespoň

výzkumy Engelmannové o ekonomickém vývoji Paříže ve 14. století a Voigtovy úvahy, zda úpadek Hanzy od konce 14. století lze považovat za projev úpadku měst. Avšak současně se v příspěvcích projeví některé tendence, které nelze přijímat bez výhrad. Němečtí historikové si všimli pouze ekonomických projevů krize, což samo sebou znamená nejen ochuzení problematiky, ale může také vést k zkresení skutečnosti. Z marxistického hlediska je nepochybně správné hledat příčinu krize v ekonomice společnosti, avšak při hodnocení a líčení projevů krize není možné setrvat pouze v ekonomické sféře a opomíjet změny ve vztazích mezi vrstvami společnosti, vzájemné rozpory a boje mezi nimi, významné změny v kultuře a nové ideologické proudy. Přitom přílišné zdůrazňování jevů, které jsou příznaky rozvoje ve výrobě, jak je pozorujeme téměř ve všech příspěvcích, může vést snadno k jejich přecenění; chápeme sice, že k tomuto zdůrazňování vedla německé historiky snaha vyvrátit názor, že jedním z projevů krize v 14. století je ekonomický úpadek, avšak neměla být naprosto obcházena otázka, zda znakem krize ve 14. století je ekonomická stagnace. K řadě důležitých otázek zaujmát stanovisko ve stručné recenzi ovšem nelze, připomínám tedy jen, že některé příspěvky (zvláště příspěvek Töpferův) jsou značně schématické a ve svých vývodech nebyly dostatečně ověřovány historickou skutečností.

Věcněji a podnětněji byla řešena otázka další, totiž problém úlohy ideologie (zvláště kacířství) v protifeudálních lidových hnutích 14. století. Za zaznamenání stojí především dvě myšlenky. Töpfer přijímá Wernerovo tvrzení, že náboženská otázka se dostává ve středověkých sociálních bojích čím víc do pozadí, čím konkrétnější jsou politické cíle těchto hnutí, doplňuje však, že obecně byly výhrady k feudální společnosti formulovány především kacířstvím. F. Graus upozornil pak na skutečnost, že po celou dobu feudalismu existoval proti oficiální ideologii také určitý lidový protiproud, který sice nebyl zvláště vyjádřen v ideologii kacířských učení, avšak je postizitelný ve středověké literatuře.

Autorům příspěvků o lidových hnutích ve 14. století šlo především o dosažení určitých teoretických závěrů. Je proto pochopitelné, že se zabývali problematikou bojů ve městech na určitém širším teritoriu, nebo hnutími již celkem dobře známými a prozkoumanými. Týká se to i základního referátu E. Wernera: po pracích Rodolicových a Rutěnbουργových je dnes obtížné přinést na základě pramenného výzkumu k dějinám hnutí Ciompi něco nového. Poněkud problematicky je název Wernerova referátu (Probleme städtischer Volksbewegungen im 14. Jahrhundert, dargestellt am Beispiel der Ciompi-Erhebung in Florenz). Hnutí Ciompi má totiž v dějinách hnutí lidu ve 14. století výjimečné postavení: je to téměř jediné hnutí, v němž jednou z bojujících stran byl semknutý a organizovaný předproletariát. Tím se hnutí Ciompi kvalitativně odlišuje od vnitřních bojů ve střední a západní Evropě a sotva může být proto základem pro načrtnutí problematiky hnutí městského lidu ve 14. století. Jinak je nepochybné, že Wernerova studie přináší některé podnětné závěry pro hodnocení hnutí Ciompi i pro výzkum italské společnosti ve 14. století. Také výklad o událostech je plastický a přehledný. Domnívám se jen, že při náčrtu předpokladů povstání se Werner neměl omezit jen na rozbor ekonomického vývoje. Vnitřní boje ve středověkých městech totiž nevyšetříme, jestliže vedle ekonomické struktury města nezkoumáme také otázky jiné: jaká vrstva či skupina obyvatelstva byla u moci, jakým způsobem byla její moc uplatňována (včetně systému městského zřízení), jaké byly vztahy mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva a jednotlivých skupin uvnitř vrstev, jejich poměr k církvi, panovníkovi, šlechtě apod.

Tato výtika platí ve zvýšené míře příspěvku Engelmannové. První část její studie, v níž zkoumá tendence hospodářského vývoje v Paříži během 14. století, je sama o sobě cenná. Avšak v okamžiku, kdy při čtvrté přicházíme k části druhé, věnované stručnému vylíčení pařížských událostí z let 1356–1358, máme dojem, jako by šlo o dvě věci, které navzájem nesouvisí: události z padesátých let 14. století přece nemohly být následkem ekonomických tendencí, které se plněji uplatňovaly teprve v průběhu 2. poloviny 14. století! Také celkové ocenění událostí pokládám za diskutabilní. Hnutí Etiena Marcela bylo vedeno především příslušníky pařížského bohatého měšťanstva, které usilovalo o stavovské výhody a zeslabení královské moci. Po nějakou dobu byli Marcel a jeho strany podporováni vystoupením malého řemeslnictva a chudiny, později se však tyto vrstvy pařížského obyvatelstva (jimž byly ostatně Marcelovy cíle cizí) obrátily proti němu. Za těchto okolností lze stěží hodnotit hnutí Etiena Marcela za hnutí lidové; myslím, že by bylo lépe mluvit o hnutí bohatého měšťanstva, které bylo po nějakou dobu lidovým hnutím podporováno.

Büttnerová řeší otázku, jaký byl vztah jednotlivých složek londýnského obyvatelstva k hnutí venkovského lidu z roku 1381. Díky tomu, že nepostupuje schématicky, dospívá k bohatému obrazu: vrstvy městského obyvatelstva nepostupovaly jednotně, jednotlivé složky kupců i řemeslníků se řídily svými zájmy a jednaly zcela rozdílně. O tom, že k vnitřním hnutím ve středověkých městech nelze přistupovat schématicky, svědčí i příspěvek Czokův.

Czok v něm shrnuje některé teze, které uveřejnil již ve svých dřívějších pracích a které byly většinou již přejímány i historiky ostatními. Jen K. Fritze odmítá ve svém (jinak velmi zajímavém) příspěvku termín „Bürgerkämpfe“, kterým Czok označuje boje mezi patriciátem a protipatricijskou opozicí. Myslím, že neprávem: je sice pravda, že bojů se účastnila také chudina, která neměla měšťanské právo, avšak nevystupovala v nich samostatně a podřizovala se většinou vedení měšťanské opozice. Na zcela domyšleny jsou podle mého mínění ještě Czokovy závěry o významu vnitřních bojů ve městech pro vývoj společnosti.

Boje o vládu města (Czokovy „Bürgerkämpfe“) a antikuriální hnutí, na které Czok soustřeďuje svou pozornost, nebyly ovšem jedinými formami lidových hnutí ve městech 14. století. F. Kavka rozeznává formy tři: 1. hnutí řemeslníků proti patriciátu podporované chudinou, 2. hnutí tovaryšů proti mistrům, 3. hnutí chudiny. Toto rozdělení bude ještě nutno poněkud opravit a doplnit. Proti patriciátu nebojovali jen řemeslníci s chudinou, ale také část kupců (jak to správně uvádějí Czok i Fritze); proto je lépe užívat termínu „boj o vládu města“, přičemž v konkrétních případech musíme vysvětlit, kdo tvořil protipatricijskou opozici. A s Kavkovými třemi formami sotva vystačíme: těžko do nich zařadíme právě ty projevy lidových hnutí v našich městech, které jsou nejlépe známy, tedy brněnské události z roku 1378 a jihlavské z roku 1391. Vlastní výklad Kavkův shrnuje výsledky práce Mendlovoy doplněné výzkumy Grausovými a Hlaváčkovými a je cenným základem pro další bádání.

V závěru zdůrazňuje Werner, že při zkoumání lidových hnutí ve městech nepověde dále samo sbírání pramenů. S tímto tvrzením je nutno souhlasit: bez teoretického přístupu, bez znalosti souvislostí a bez snahy po získání obecnějších poznatků nelze dnes již v oboru dějin měst ve 14. století pracovat. A hledíme-li na věc z tohoto hlediska, je sborník o lidových hnutích ve 14. století nepochybně přínosem. Je sice pravda, že se v něm projevil někdy poněkud schematické konstrukce (zvláště v některých příspěvcích ke krizi feudalismu ve 14. století), avšak to je rub snahy po obecnějších pohledech, do něhož každý historik může upadnout velmi snadno. Většina příspěvků, a zvláště statě Czokovy a Fritzovy, jsou velmi užitečným zdrojem poznatků pro každého historika, zabývajícího se vývojem společnosti ve 14. století.

Jaroslav Mezník

Nové úkoly dějepisného vyučování v SSSR a požadavky na nové učebnice dějepisu

Na stránkách sovětských historických časopisů *Voprosy istorii* a *Novaja i novejšaja istorija* byla v poslední době věnována zvýšená pozornost otázce vyučování dějepisu a požadavkům na novou učebnici dějepisu. Zásadní význam má bezpochyby článek A. T. Kinkulkina a I. J. Lernerova „Nová etapa v rozvoji školního historického vzdělání“ (*Voprosy istorii*, 1961, č. 7, s. 6–20). Jeho základní myšlenky pak doplňuje diskuse „Jaká má být nová učebnice dějepisu“ na stránkách časopisu *Novaja i novejšaja istorija* (r. 1960, č. 4 a 5, r. 1961 č. 1 a 3), kde jak zástupci učitelů, tak i historických a pedagogických vědeckých pracovišť vyslovovali své požadavky na novou učebnici dějepisu při příležitosti vypsaní konkursu na tuto učebnici radou ministrů RSFSR.

Podtvoje se na nejzákladnější myšlenky, jež jsou v těchto příspěvcích vysloveny. Základní význam má příspěvek A. T. Kinkulkina a I. J. Lernerova ve *Voprosch istorii*, který je programovým prohlášením nové náplně dějepisného vyučování v Sovětském svazu v epoše budování komunismu. Oba autoři opráží se ve své stati o usnesení ÚV KSSS a rady ministrů SSSR „O některých změnách ve vyučování dějepisu na školách“ z října 1959, o usnesení ÚV KSSS „O úkolech stranické propagandy v nových podmínkách“ z ledna 1960 a o projevu N. S. Chruščova na Všeruském sjezdu učitelů v červenci 1960. Chtěli bychom si všimnout zde nejdůležitějších závěrů tohoto článku.

Všechny stranické a vládní dokumenty potvrzují důležitost výchovy nového člověka na slavných revolučních tradicích, vyžadují nutnost uskutečnit vědecké pojímání zákonitosti rozvoje společnosti, nutnost formování přesvědčení o nezbytném zániku kapitalismu a vítězství kapitalismu, nezbytnost důsledného vysvětlení úlohy lidových mas jako skutečných tvůrců dějin.

Nová etapa ve školním vyučování dějepisu spočívá v tom, že spojení školní výuky se společensky prospěšnou prací vytváří zvláště příznivé podmínky pro formování marxisticko-leninského světového názoru a vysoké komunistické uvědomlosti mládeže. Jaké jsou nové rysy, odlišnosti školního dějepisného vyučování v současné epoše? Zvláštní, odlišné rysy jsou dány úkoly rozvinuté výstavby komunismu, dalším rozvojem lidového vzdělání a utužením spojení školy se životem. Změny nastaly v obsahu a zaměření historických kursů ve škole. Určující linií vyučování dějepisu, určující linií spojení vyučování dějepisu se životem, sou-